

- 2009. - № 8. - С. 3-7.

4. Сердюк П.П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права: монографія / П.П. Сердюк. - Запоріжжя: Акцент Інвест-Трейд, 2012. - 800 с.

5. Байбарин А.А. Уголовно-правовая дифференциация возраста: монография / А.А. Байбарин. - М.: Высшая школа, 2009. - 252 с.

6. Еникеева Л.Ф. Дифференциация и индивидуализация наказания по совокупности преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08 - уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право / Л.Ф. Еникеева. - М., 2006. - 20 с.

7. Книженко О.О. Санкції у кримінальному праві: монографія / О.О. Книженко. - Харків: Ника-Нова, 2011. - 336 с.

8. Музыка А.А., Багиров С.Р. Причинная связь: уголовно-правовой очерк. - Хмельницкий: Изд-во Хмельницкого университета управления и права, 2009. - 112 с.

9. Лопашенко Н.А. Основы уголовного-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика. - СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004. - 339 с.

10. Кругликов Л.Л., Васильевский А.В. Дифференциация ответственности в уголовном праве. - СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. - 300 с.

11. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. - К.: Атіка, 2004. - 296 с.

12. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т.А. Лесниевски-Костарева. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: НОРМА, 2000. - 400 с.

13. Денисова Т.А. Покарання: кримінально-правовий, криминологічний та кримінально-виконавчий аспект: монографія. - Запоріжжя, КПУ. - 2007. - 288 с.

14. Дуюнов В.К., Цветинович А.Л. Дополнительные наказания: теория и практика. - Фрунзе: Илим, 1986. - 240 с.

15. Козак О.С. Звільнення від кримінальної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 - кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / О.С. Козак. - Д., 2008. - 20 с.

16. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации: [монография] / А.И. Коробеев. - Владивосток: Изд-во Дальневосточ. Ун-та, 1987. - 268 с.

17. Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: монографія / О.О. Житний. - Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. - 152 с.

18. Книженко О.О. Санкції в кримінальному праві: монографія / О.О. Книженко. - Х.: НикаНова, 2011. - 336 с.

19. Навроцький В.О. Основы кримінально-правової кваліфікації: Навчальний посібник. - К.: Юрінком Інтер, 2006. - 704 с.

20. Кругликов Л.Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве: монография / Л.Л. Кругликов, А.В. Васильевский. - СПб: Юридический центр Пресс, 2002. - 300 с.

21. Шаповалова О.А. Диференціяція кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності за допомогою санкцій статей / О.А. Шаповалова // Судова апеляція. - 2009. - № 1 (14). - С. 33-37.

22. Андрушко П.П. Поняття та види диференціяції кримінальної відповідальності / П.П. Андрушко // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціяція кримінальної відповідальності: Міжнародний симпозиум 11.12 вересня 2009 року. - Львів: ЛьвДУВС, 2009. - С. 18-25.

23. Пономаренко Ю.А. Значення системи покарань для диференціяції кримінальної відповідальності в санкціях статей Особливої частини КК / Ю.А. Пономаренко // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціяція кримінальної відповідальності: Міжнародний симпозиум 11.12 вересня 2009 року. - Львів: ЛьвДУВС, 2009. - С. 188-190.

24. Хавронюк М.І. Диференціяція кримінальної відповідальності або чи не очікує Україну соціальна катастрофа? / М.І. Хавронюк // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціяція кримінальної відповідальності: Міжнародний симпозиум 11.12 вересня 2009 року. - Львів: ЛьвДУВС, 2009. - С. 243-248.

25. Яцун О.С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Олександр Сергійович Яцун; Ін-т права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету. - Запоріжжя. - 246 с.

26. Кудашев Ш. Дифференциация уголовной ответственности и наказания / Ш. Кудашев // Уголовное право. - 2006. - № 5. - С. 60-64.

Рябчинська О.П.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету
Надійшла до редакції: 09. 12. 2012*

УДК 343. 8

ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ТА КРИМІНОЛОГІЧНИХ ОЗНАК ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Риков Є.Г.

Проведення азартних ігор ніколи не схвалювалося правовими державами. Причиною цього, як указував А. Ерделевський [1], очевидно, є те, що законодавець не вважає виправданим майновий ризик у випадках, не пов'язаних зі створенням об'єктів цивільного обороту й обміном ними. Дійсно, гра завжди пов'язана з удачею й ризиком. Вона ж дає можливість застосовувати різні

способи шахрайств, виявлення яких, а тим більше доказування, дуже важке заняття [2].

Гральний бізнес в Україні після прийняття Закону про його заборону [3] (далі - Закон) спочатку отримав кримінально-правовий статус незаконної підприємницької діяльності (ст. 203 КК України), а потім - окремого складу злочину (ст. 203-2 КК України) [4].

Спеціалісти, відповідаючи на питання “Чи багато Україна втратила за два останні роки від заборони грального бізнесу?”, вірно вказують: “Якщо говорити про податки, то “так”, але головні плюси: значна кількість наших громадян змушена була кинути азартні ігри й повернутися в родини. Зовні може видатися, що гральні зони відвідуватимуть тільки багаті українці, проте це не так. Основне джерело доходів гральних закладів, як доводить світова практика, - не одиниці багатих людей, а маса бідних. Саме вони й відвідуватимуть гральні зони у вихідні дні. Тому гральний бізнес - це тонке мереживо психології, меркантильного розрахунку, моралі й економіки” [5].

Боротьба з будь-якою злочинною діяльністю не буде ефективною без криміналістичних рекомендацій, гральний же бізнес, з огляду на все зростаючі його об’єми й форми, що видно з численних повідомлень ЗМІ, публічної інформації державних органів, звітів правоохоронних органів, особливо потребує науково обґрунтованої системи методів і засобів розслідування.

Проте, не зважаючи на велику увагу, яка приділяється боротьбі з цим негативним явищем, досі не було проведено комплексного наукового дослідження проблем розслідування злочинів у цій сфері й рекомендації в цьому напрямку залишилися на рівні невеликої кількості окремих статей [6, 40-42; 7, 44-48] і відомчих посібників [8, 38].

Розпочинати дослідження певного явища логічно з надання йому визначення, яке буде надавати розуміння об’єму цього поняття. На жаль, у жодному джерелі чітко не визначене поняття злочинів у сфері грального бізнесу з криміналістичної точки зору.

Зокрема, зі змісту статті З.М. Топорецької [6, 40-42] можна зробити висновок, що вона у сфері грального бізнесу лише зайняття гральним бізнесом (ст. 203-2 КК України). У зазначеному вище відомчому посібнику в якості об’єкту зазначаються злочини, пов’язані з наданням послуг грального бізнесу. При розгляді питань розслідування злочинів, пов’язаних з наданням послуг грального бізнесу, крім складу ст. 203-2 КК України аналізується його відмінність від втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (зокрема, в азартні ігри) (ст. 304 КК України), але рекомендації надаються тільки щодо розслідування зайняття гральним бізнесом.

Отже, виникає питання: навіщо при такому підході до дослідження використовувати термін, який не існує в КК України - “злочини у сфері грального бізнесу” чи подібний? Це створює зайву плутанину. На нашу думку, у таких випадках необхідно чітко притримуватися об’ємів понять і прийнятих термінів. Тобто, якщо йдеться тільки про склад злочину ст. 203-2 КК України, то й слід використовувати поняття “зайняття гральним бізнесом”, а якщо ми маємо на увазі всі злочини, які пов’язані з негативним явищем азартних ігор, то й має право на застосування термін “злочини у сфері грального бізнесу”. Отже, вважаємо необхідним відповідно до вказаних нами двох поглядів виділити два види поняття злочинів у сфері грального бізнесу - у вузькому та у широкому розумінні.

З криміналістичної точки зору окремі види злочину виділяються таким же чином, що й у кримінальному праві - за родовим об’єктом, і з цієї сторони досліджувані злочини належать до злочинів у сфері господарської діяльності. Виключенням у криміналістичній методичі є виділення якихось особливих груп злочинів за

іншими, ніж кримінально-правові, ознаками, які мають значення для вироблення для їх розслідування загальних криміналістичних рекомендацій. Таким чином виділяються видові й невидові методики розслідування злочинів. Отже, якщо ми кажемо про злочини у сфері грального бізнесу, тобто про злочини, які не є окремим кримінально-правовим видом злочинів, то слід виділити ознаки, за якими ми їх об’єднуємо.

З приводу криміналістичної класифікації злочинів і виділення на її основі окремих криміналістичних методик Р.С. Белкін зазначав, що на практиці конкретний злочин визначається за декількома класифікаціями, і це відображається в змісті конкретних окремих методик, при цьому деякі класифікації можуть не мати значення для цієї методики, але у всіх випадках - без усяких виключень - зберігає своє значення класифікація за способом вчинення злочину. Це - основна криміналістична класифікація злочинів і, по суті, визначальна серед усіх інших подібних класифікацій, тому що ознаки, за якими злочин класифікується стосовно інших елементів складу злочину, як правило, відображаються в способі вчинення й приховання злочину або в особливості його застосування [9, 327].

Щоб визначитися з особливостями способу вчинення злочинів у сфері грального бізнесу, за якими їх можна об’єднати в групу, спочатку взагалі слід визначитися з терміном “гральний бізнес”. Очевидно, що першоджерелом при цьому в юридичному дослідженні повинен бути нормативно-правовий акт. Проте, на нашу думку, зважаючи на якість сучасного законодавства, за відправну точку необхідно взяти загальноприйняте мовне значення терміну, отримане на основі тлумачення слів, які його утворюють.

Виходячи з відповідних статей тлумачного словника [10, 80, 257], можна дати таке визначення: гральний бізнес - діяльність, спрямована на отримання прибутку з підпорядкованого сукупності правил, прийомів або оснований на певних умовах заняття, що є розвагою або розвагою та спортом одночасно.

Отже, рисами грального бізнесу, виходячи із загального життєвого розуміння, є:

метою є отримання прибутку;

джерело отримання прибутку - гра (заняття, підпорядковане сукупності правил, прийомів або основане на певних умовах).

Ці риси враховані в ст. 1 Закону, який додає гральному бізнесу юридичних рис.

Місце цієї діяльності - казино (зокрема електронне (віртуальне)), букмекерські контори, інтерактивні заклади.

Засоби діяльності - гральні автомати, комп’ютерні симулятори.

Суть діяльності полягає в організації, проведенні та наданні можливості доступу до азартних ігор.

Азартна гра:

обов’язковою умовою участі має внесення ставки - грошей, у тому числі через систему електронних платежів;

спрямована на отримання виграшу (призу) у будь-якому вигляді;

отримує результат залежно від випадковості;

не відноситься до ігор, перерахованих у п. 2 ст. 1 Закону.

Отже, ґрунтуючись на положеннях Закону: гральний бізнес - діяльність, здійснювана в казино, у

букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера з використанням гральних автоматів, комп'ютерних симуляторів з метою отримання прибутку, пов'язана з організацією, проведенням і наданням можливості доступу до ігор, обов'язковою умовою участі в яких є сплата гравцем грошей, у тому числі через систему електронних платежів, що дає змогу учаснику як отримати вигреш (приз) у будь-якому вигляді, так і не отримати його залежно від випадковості (азартних ігор, крім перерахованих у п. 2 ст. 1 Закону).

Порівнявши ці два визначення, можна зрозуміти, що ключовою особливістю грального бізнесу є джерело його шаленого розвитку - азартні ігри. Отже, специфікою способу вчинення злочинів у сфері грального бізнесу, відповідно до якої їх можна об'єднати в групу, полягає у використанні такої риси людської психіки, як азарт (сильне захоплення чим-небудь; запал, завзяття [11, 15]), що й дозволяє отримувати великі злочинні доходи з організації, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор.

Із давніх часів людина відчувала непереборне бажання й тягу до різноманітних ігор, знаходячи в них або просто розвагу, або вдосконалення майстерності в певній області, або легку наживу, отриману в результаті невмілих дій або необачності суперників (гравців) у грі. З рівнем розвитку суспільних цінностей і моральності в ту або іншу епоху формувалися, розвивалися, обновлялися й самі ігри. Так, наприклад, з розвитком науково-технічного прогресу, значну частину в гральному бізнесі посіли ігри, в яких немає суперників і учасник залишається один на один з бездушною машиною (роботом), якій недоступне почуття азарту й хвилювання, однак така гра в руках окремих людей може бути засобом вчинення злочину. При цьому слід особливо підкреслити, що людина завжди жадала інтересу, похваллення, які формувалися в неї через участь у грі інших осіб, які в ході її проведення тим або іншим способом оспорювали перемогу (вигреш). Як відзначають фахівці, людство, придумуючи ігри та інші забави, у їхню основу закладали фізичну або моральну силу людини, перевагу її розуму, кмітливість і спритність у порівнянні з іншими, що й визначало перемогу (вигреш). Поряд із цим можлива модернізація ігор, різні хитрощі й приманки гравців (організаторів), яким властиве користолюбство, схильність до одержання легкого прибутку й більша зацікавленість в організації ігор. Саме тому багато дослідників, які займаються цієї проблемою, сходяться в думці, що виникнення й розвиток ігор, зокрема азартних, відбувається через спонукання людини до реалізації всіляких страстей, наприклад, пристрасті до гри [12, 15].

У ході порівняльно-правового дослідження нашу увагу привернуло визначення грального бізнесу, надане Т.М. Пехотою на основі аналізу білоруського та російського законодавства, - здійснення підприємницької діяльності організатором ігорного закладу на основі спеціального дозволу (ліцензії), виданого компетентним органом, спрямованою на систематичне отримання доходу у вигляді вигрешу, плати за організацію, проведення або участь в азартних іграх [13, 23-27].

Звичайно ж, оскільки гральний бізнес в Україні заборонено, значна частина цього визначення втрачає сенс. А цінне це визначення тим, що вказує на види доходу від грального бізнесу: прямий (вигреш, коли суб'єкт діяльності сам є гравцем) і опосередкований

(отримання плати за організацію, проведення або участь в азартних іграх).

Ці два види доходів і вказують на дві частини цієї діяльності, які містять можливості зловживань: гра та господарська діяльність. Виходячи з чого, до групи злочинів у сфері грального бізнесу можна віднести, крім безпосередньо незаконного зайняття гральним бізнесом, інші пов'язані діяння, зокрема: злочини у сфері господарської діяльності (фіктивне підприємництво, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) тощо); злочини проти власності, пов'язані з порушенням правил гри шляхом обману або зловживання довірою гравця (шахрайство або заповідання майнової шкоди за відсутності ознак шахрайства); злочини проти моральності (втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність). Це підтверджується кримінально-правовими дослідженнями [14, 100-102; 15, 40-44].

Крім цього, у зв'язку з тим, що злочин, передбачений ст. 203-2 КК України є особливо тяжким, а організація грального бізнесу переважно потребує об'єднання зусиль декількох суб'єктів, справедливим буде віднесення до досліджуваної групи й злочину, передбаченого ст. 255 "Створення злочинної організації". До того ж гральний бізнес найчастіше контролюється організованими злочинними угрупованнями і є одним із джерел їх незаконних доходів.

Підсумовуючи, зробимо висновок, що злочини у сфері грального бізнесу - це суспільно небезпечні винні кримінально-карані діяння, які вчиняються з використанням азарту людини. Виходячи з вже розроблених окремих криміналістичних методик розслідування, злочини у сфері грального бізнесу в широкому розумінні мають ознаки злочинів у сфері господарської діяльності, злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, злочинів проти власності та злочинів проти моральності. Така їх характеристика вимагає необхідність розробки методики розслідування цих злочинів на основі об'єднання в комплекс методів, прийомів і засобів розслідування перерахованих видів і груп злочинів з використанням інтегруючого чинника - особливостей способу вчинення злочинів у сфері грального бізнесу.

Проте таке масштабне дослідження не може вміститися в об'єм однієї прикладної роботи, тим більше основи методики розслідування злочинів у сфері грального бізнесу у вузькому розумінні не розроблені. Отже, у подальшому нашому дослідженні ми зупинимся саме на побудові вказаної методики, звузивши її об'єкт до окремого складу злочину - зайняття гральним бізнесом (ст. 203-2 КК України), що раніше кваліфікувалося за ст. 203 як незаконна господарська діяльність.

Розробка окремої криміналістичної методики розпочинається зі систематизації наявної, виявленої в ході виявлення й розслідування певного виду злочинів інформації про їх суттєві, з криміналістичної точки зору, ознаки, тобто - криміналістичної характеристики цього виду злочинів.

За вірним висловом В.Ю. Шепітька, "у ній відображаються особливості певного виду злочинів, які мають значення для їх виявлення й розкриття. Такі особливості називають криміналістично значущими". Отже, і слід говорити про криміналістичну характеристику злочинів як про систему, що містить сукупність криміналістично значущих ознак [16, 367-369].

Складне визначення, яке більше підходить до наукових досліджень, а не для навчального видання, дають автори академічного курсу криміналістики, які криміналістичну характеристику злочину на філософському рівні інтерпретують як абстрактну інформаційну структуру розслідуваної події певного виду, закономірно й детерміновано відображеної в реальному світі, а звідси з правових позицій - як ідеальну модель типових зв'язків і закономірно сформованих джерел доказової інформації, яка дозволяє прогнозувати оптимальний шлях і найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів [17, 363].

Існує багато інших визначень криміналістичної характеристики злочину, проте, з огляду на те, що воно повинне бути якомога лаконічним, нам більш імпонує визначення В.Ю. Шепітька, тим більше воно логічно майже збіглося з нашими міркуваннями перед його наведенням.

Слід погодитися з авторами академічного курсу криміналістики в тому, що з криміналістичної точки зору будь-яка розслідувана подія (злочин) являє собою інформаційну модель певного класу, що піддається достатньо точній діагностиці, а отже, алгоритмізації та прогнозу розслідування. Іншими словами, знання зазначеної інформаційної структури зумовлює стратегію пошуку істини й тактику доказування. З наведених ними визначень криміналістичної характеристики випливає, що вона зводиться до встановлення механізмів типових подій, які підлягають розслідуванню, закономірностей і локалізації інформаційного відображення в навколишньому середовищі на різних рівнях загальності, що дозволяє виробити науково обґрунтовані рекомендації та прийоми виявлення, здобування й використання відображеної інформації в пізнавальному процесі ретроспективного відтворення адекватної картини минулого. Цим у кінцевому підсумку забезпечується ефективність процесуального доказування [17, 363-364].

Наведені думки дійсно вочевидь доводять велике значення криміналістичної характеристики злочину, як для науки, так і для практики, що ще раз підтверджує невірність негативного відношення до неї, яке виникло на певному етапі розвитку криміналістичної науки. Як приклад, можна вказати на висновки Р.С. Белкіна, який взагалі виразив сумнів у необхідності її існування й висловив думку про заміну криміналістичної характеристики, яка жила себе, і з реальності, якою вона представлялася всі ці роки, перетворилася в ілюзію, переліком обставин, що підлягають доказуванню, оснащеним детальними коментарями, в яких буде розкриватися їхня криміналістична сутність [20, 275; 21, 223, 22, 105].

Проте, на нашу думку, з цього висловлення не повинна витікати автоматична відмова від криміналістичної характеристики. Великий російський науковець-криміналіст мудро вказував на недопустимість такого відношення до розробки цієї важливої категорії, яке робить її вирваною із загальної структури криміналістичної методики.

Слід підтримати науковців, які не втрачають впевненості в практичному значенні криміналістичної характеристики, яке полягає в тому, що вона дозволяє:

визначити напрями розслідування;

цілеспрямовано збирати доказову інформацію та її джерела;

будувати найбільш вірогідні версії стосовно обставин,

які необхідно встановлювати [23, 342].

Отже, розроблятися криміналістична характеристика певного виду злочину повинна таким чином, щоб на її основі можливо було вирішувати вказані завдання. Її структуру повинні складати такі елементи, а в рамках їх дослідження повинні визначатися саме ті ознаки, які мають найбільш суттєве значення з криміналістичної точки зору, тобто прямо або непрямо вказують на методи й засоби ефективного розслідування злочину й служать основою для їх розробки.

Щоб визначитися зі структурою криміналістичної характеристики незаконного грального бізнесу, слід спочатку прийти до певності щодо типової структури криміналістичної характеристики злочину, адже є різні точки зору з приводу цього.

Л.О. Сергєєв, який одним з перших досліджував криміналістичну характеристику злочинів, виділив наступні її елементи: особливості способів і слідів злочину; обстановку вчинення злочину; дані, що характеризують учасників злочину; об'єкт замаху [24, 437-443]. Іншими авторами вказується від 4 до 10 і більше елементів.

Зокрема, автори академічного курсу вказують і обґрунтовують такий перелік взаємопов'язаних елементів криміналістичної характеристики злочину: 1) тип (вид, рід, категорія) події; 2) способи підготовки, вчинення й приховування злочину; 3) типові джерела й види матеріально фіксованої інформації; 4) типові джерела вербальної інформації; 5) предмет злочинного посягання; 6) коло осіб, серед яких найбільш ймовірно перебуває особа, яка вчинила злочин; 7) типові мотиви й цілі вчинення цього роду злочинів [18, 22].

На думку В.Ю. Шепітька, криміналістична характеристика злочинів може розглядатися як система, що складається з елементів, які містять окремі підсистеми - компоненти:

а) особа злочинця;

б) способи готування, вчинення, приховування злочину;

в) особа потерпілого;

г) предмет посягання;

д) обстановка вчинення злочину;

е) наслідки у вигляді будь-яких змін, викликаних злочиною [16, 371].

Досліджуючи це питання, В.П. Бахін приходив до висновку, який ми цілком підтримуємо: "До чотирьох основних елементів криміналістичної характеристики злочинів, що зустрічаються практично у всіх авторів, які досліджують цю проблему, належать: предмет злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, слідова картина події, характеристика злочинця", які "відрізняються чіткою розшуково-пошуковою спрямованістю". Тому слід погодитися "з тими авторами, які відносять до елементів загальної криміналістичної характеристики зазначені чотири основні" [19, 40].

Дослідження слідчо-судової практики кримінального провадження за цією категорією злочинів, а також положень до Закону "Про заборону грального бізнесу в Україні" дало наступні особливості криміналістичної характеристики грального бізнесу.

1. В основу обвинувачення кладуться ознаки зайняття гральним бізнесом: поінформованість про заборону грального бізнесу; активні дії, спрямовані на створення умов для проведення азартних ігор; надання можливості грати в азартні ігри; отримання прибутку (участь в

отриманні й розподілі доходів).

Виділяються особливі засоби вчинення злочину: гральні автомати, комп'ютерні симулятори та інші прилади для проведення азартних ігор.

Всі ці дані відносяться до способу вчинення злочину, у структурі якого, зважаючи на формулювання обвинувачення, слід виділити традиційні компоненти: підготовку, безпосереднє вчинення та приховання зайняття гральним бізнесом.

2. Гральний бізнес - це діяльність, яка проводиться в місці з особливою обстановкою - казино (зокрема електронне (віртуальне)), букмекерські контори, інтерактивні заклади. Крім часу вчинення злочину, який визначається моментом початку діяльності та її періодом, для виявлення й розслідування зайняття гральним бізнесом мають значення інші часові характеристики цієї діяльності: режим роботи грального закладу; час вилучення коштів з автоматів; час "інкасації" - збирання коштів організатором (його довіреною особою) тощо.

Ці фактори визначають необхідність включення в структуру криміналістичної характеристики грального бізнесу обстановки, місця й часу вчинення злочину.

3. Предмет посягання не має особливостей щодо розгляданого виду злочинної діяльності - у всіх досліджених нами випадках ним виступили гроші.

4. Для грального бізнесу, як і для інших видів і груп злочинів має значення вивчення двох традиційних елементів: типових слідів злочину - ефективність виявлення й розслідування цього виду злочинів, як і інших, залежить від знання системи типових слідів, що залишаються в середовищі події; особи злочинця - сукупність соціально-демографічних, соціально-психологічних та інших особливостей, властивостей його особистості, які в різному ступені проявляються в процесі підготовки, вчинення та приховання злочину, а також у ході його розслідування, визначають як інші елементи криміналістичної характеристики, так і організацію й тактику розслідування взагалі та окремих слідчих дій зокрема.

Отже, фактично для незаконного грального бізнесу більше підходить структура криміналістичної характеристики, запропонована В.Ю. Шепітьком, з урахуванням вказаних особливостей.

Таким чином, криміналістичну характеристику незаконного грального бізнесу слід проводити на підставі дослідження наступних криміналістично значущих елементів.

1. Спосіб вчинення (підготовки, безпосереднього вчинення та приховування).
2. Обстановка, місце та час вчинення.
3. Типові сліди злочинів.
4. Особа злочинця.

Література

1. Эрделевский А. Игры и пари // Российская юстиция. - 1999. - № 8.
2. Исаева Л.М. Азартные игры // Юридический консультант. - 2003. - № 4.
3. Закон України "Про заборону грального бізнесу в Україні" від 15 травня 2009 року № 1334-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2009. - № 38. - ст. 536.
4. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності" від 15 листопада 2011 року № 4025-VI // Голос України від 17.12.2011 № 239.

5. Рухлядін В., Стеценко І., Харенко В. Стан і перспективи розвитку грального бізнесу // Схід. - 2011. - № 3 (110) березень-квітень. - С. 47-50.

6. Топорецька З.М. Проблеми формування методики розслідування злочинів у сфері грального бізнесу / З.М. Топорецька // Адвокат. - № 3(126). - 2011. - С. 40-42

7. Топорецька З.М. Спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину як структурний елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері грального бізнесу / З.М. Топорецька // Адвокат. - № 9(132). - 2011. - С. 44-48.

8. Методичні рекомендації щодо виявлення, документування, розслідування злочинів, пов'язаних з наданням послуг у сфері грального бізнесу, та позовної діяльності відповідно до ст. 3 Закону України "Про заборону грального бізнесу в Україні" / Департамент державної служби боротьби з економічною злочинністю; Головне слідче управління; Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; Управління юридичного забезпечення. - К., 2011. - 38 с.

9. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. - М.: Юристъ, 1997. - 480 с. - С. 327.

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов. ред. В.Т. Бусел. - К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. - 1728 с. - С. 80, 257.

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов. ред. В.Т. Бусел. - К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. - 1728 с. - С. 15.

12. Неруш М.Ю. Игры и пари: гражданско-правовой и криминалистический аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03, 12.00.09 / Неруш Максим Юрьевич. - М., 2003. - С. 13-14.

13. Пехота Т.М. Игровой бизнес: понятие и правовая характеристика / Т.М. Пехота // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. - 2008. - № 2. - С. 23-27.

14. Петричко Н. Особливості кваліфікації незаконних азартних ігор // Проблеми кримінально-правових наук: історія, сучасність, міжнародний досвід (пам'яті професора П.П. Михайленка): Тези доп. наук. - теорет. конф. - К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, 2009. - С. 100-102.

15. Савченко А.В. Кримінально-правова кваліфікація незаконних азартних ігор / А.В. Савченко // Адвокат. - 2010. - № 1(112). - С. 40-44.

16. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Ю. Шепітька. - 2-ге вид., переробл. і допов. - К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2004. - 728 с. - С. 367, 369 (17).

17. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров [та ін.]. - К.: Юрінком Інтер, 2011. - 504 с. - С. 363 (18).

18. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криміналістическая характеристика преступлений: Учебное пособие. - Харьков: Юрид. ин-т, 1985. - С. 7-9

19. Бахін В., Лук'янчиков Б. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів // Часопис Донецького університету. Вип. 1(4). - 2000. - С. 40 (20)

20. Белкин Р.С. История отечественной криминалистики. М., 1999. С. 275 (34)

21. Криминалістика: проблеми сьогодняшнього дня. - М., 2000. С. 223 (35)

22. Криміналістическая энциклопедия. Белкин Р.С. Справочное пособие. Издательство "БЕК". - М., 1997. С. 105.(36)

23. Шеремет А.П. Криміналістика: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / А.П. Шеремет. - [2-ге вид.]. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 472 с. - С. 342. (37)
24. Сергеев Л.А. Сущности и значение криминалистической характеристики преступлений / Л.А. Сергеев // Руководство для следователей / Отв. ред.: Н.В. Жогин. - М.: Юрид. лит., 1971. - 752 с. -

С. 437-443. (38)

Риков Є.Г.

Начальник відділу виявлення та попередження злочинів у кредитно-банківській сфері УДСБЕЗ ГУМВС України в АР Крим
Надійшла до редакції: 12. 12. 2012

УДК 364. 04: 343. 914

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК

Резніченко Г. С.

Жінки, які навіть нетривалий час перебувають в умовах ізоляції під час відбування покарання у виді позбавлення волі, втрачають навички спілкування в звичайному суспільстві, налагодження спілкування з родиною, дітьми, оточуючими, трудовим колективом. Це пов'язано з тим, що спілкування у виправних установах є специфічним і характеризується специфічним середовищем засуджених жінок з певними криміногенними настановами, наявністю режиму, якого всі засуджені повинні чітко дотримуватися, необхідністю виконувати види праці відповідно до виробничих потужностей, що існують у виправній установі, обмеженістю кола спілкування, психологічним впливом сірих похмурих будівель і наявністю колючого дроту. Всі ці та інші специфічні особливості накладають відбиток на засуджену жінку й у подальшому впливають на процес її ресоціалізації.

Проблемам ресоціалізації засуджених жінок присвячена значна кількість досліджень таких вчених, як В.О. Меркулова, В.А. Бадира, Т.А. Денисова, В.І. Рудник, С.К. Гречанюк, О. Беца, А.А. Музика, В.М. Трубіников, О.А. Гритенко та інших. Вчені всебічно вивчають цю проблему, проте питання відношення суспільства та його вплив на процес ресоціалізації засуджених жінок потребують свого додаткового вивчення, що й стало метою цієї статті.

Жінка, яка звільнилась з місць позбавлення волі, уявляється суспільству як така, що втратила загальновідомі моральні цінності. Не можемо не погодитися з тим, що її світогляд суттєво змінюється, нерідко це погіршується невірним відношенням суспільства до жінок, які звільнилися з місць позбавлення волі, тягне за собою або прискорення, або гальмування нервових процесів жінок, що не може не позначитися на побудові відносин із суспільством, оточуючими, дітьми й може тягти за собою або нервові зриви, або апатію, пригніченість, депресивні стани, пов'язані зі зневірою в тому, що вона зможе знайти своє місце в суспільстві, знову стати повноправним членом суспільства. Погоджуємося з думкою В.І. Рудника, який зазначає, що й зараз домінує суспільна пасивність і, навіть, агресивність до засуджених злочинців, адже вони грабують, гвалтують, вбивають; їх місце у в'язниці. З першого погляду це справедливо, адже злочинці повинні мати те, що заслуговують. Але, як свідчать негативні наслідки позбавлення волі, за кожним засудженим стоять соціальні відносини, яким наноситься шкода. Адміністрація підприємства відмовляється в прийнятті на роботу раніше засудженого, вважаючи його неповноцінним працівником. Отже, відмова в прийнятті на роботу - достатньо поширена практика в діяльності підприємств, а головною причиною такої поведінки керівників підприємств є стереотипність мислення й суспільна думка стосовно колишніх засуджених. Такий

стан потребує додаткової уваги з боку держави [1, 252].

О. Беца зазначав, що держава, засудивши деяких своїх громадян за вчинені злочини, позбавляє колишніх засуджених після відбуття ними покарання будь-якого захисту. Суспільство здебільшого відвертається від них, підштовхуючи тим самим до протиправних вчинків [2, 232].

Світогляд жінок, які потрапляють у місця позбавлення волі, звичайно змінюється, проте невірною є думка стосовно того, що він стає зовсім іншим. Наведемо відомості вчених, що підтверджують цю тезу. Щодо характеристики загальнозначущих позитивних людських якостей засуджених жінок наприкінці 90-х рр. ХХ ст. Л.О. Шевченко здійснила дослідження особистісних особливостей засуджених жінок, які перебували у виправних установах України. Автор стверджує, що, крім цінності свого "Я", залишається найбільш вагомим цінність "вони", тобто ті, хто залишився на волі - сім'я, діти, близькі, друзі. Такі цінності, як "щасливе сімейне життя", "кохання" притаманні жінкам лише з часом, проведенням у колонії. На тлі значного розпаду сімей засуджених жінок ставлення їх до свого сімейного життя змінюється, минуле ідеалізується [3, 18-19].

Аналогічних висновків дійшов колектив науковців, які дослідили проблему ставлення засуджених жінок, які вперше реально позбавлені волі, до найбільш загальних норм і цінностей. За їхніми даними, найбільш значущими для засуджених жінок є свобода (84%), сім'я та сімейні відносини (83%), продовження роду через дітей і онуків (75%), доброта (75%) тощо. На підставі цього були зроблені висновки, що, незважаючи на те, що ці цінності забарвлені жіночою специфікою й особливостями ситуації ув'язнення, система цінностей цих засуджених досить схожа із системою цінностей жінок, які перебувають на волі [4, 21].

Дослідження вчених підтверджують тезу, що жінки, які звільнилися з місць позбавлення волі, після звільнення насамперед розраховують на своїх рідних і близьких, які нададуть їм допомогу в адаптації до умов життя на волі. Проте найбільший розпад сімей виявляється саме в середовищі засуджених жінок. Наведемо відомості, які підтверджують цю тезу. Практично в усіх наукових матеріалах, що ґрунтуються на даних спеціального перепису, доводиться той факт, що питома вага засуджених, які мають сім'ю, порівняно з населенням є набагато нижчою. Зокрема, щодо жінок за спеціальним переписом 1989 р. зазначалося, що серед засуджених жінок у 1,5 рази більше осіб, які не перебували в шлюбі, та більше ніж у 2 рази тих, хто втратив сім'ю, порівняно з жіночою частиною населення [5, 8].

Від одного спеціального перепису до другого дедалі більше скорочувалася питома вага засуджених, які на час